

Länsstyrelsen
Västmanlands län

AVDELNINGEN FÖR LANDSBYGDSUTVECKLING

Aktörsanalys Livsmedelskedjan i Västmanland

Maj-augusti 2020

Författare: Patrik Rehn

LÄNSSTYRELSENS RAPPORTSERIE

Rapport 2020:14

Titel: Aktörsanalys Livsmedelskedjan
i Västmanland
Författare: Patrik Rehn
Avdelningen för landsbygdsutveckling
Länsstyrelsen i Västmanlands Län
Diarienummer:301-6097-2020

Förord

Västmanlands livsmedelsproduktion ska öka fram till år 2030. Det är utgångspunkten för den regionala livsmedelsstrategin som omfattar hela kedjan, från producent till konsument. Arbetet med Regional livsmedelsstrategi har pågått sedan 2018 och behovet av att kartlägga och beskriva aktörerna i Livsmedelskedjan har blivit uppenbart för att förstå hur den lokala livsmedelsproduktionen skulle kunna öka. Aktörsanalysen bygger på en serie intervjuer med aktörer i Livsmedelskedjan och på data från på två rapporter¹ och nyutkommen statistik från Jordbruksverket över Livsmedelskedjan i landets olika regioner.

¹ "Lantbruk och lantbrukare 2018" Rapport 2019:1 och som beskriver vad som produceras i Primärproduktion och förstudien "Konsumenter & livsmedelskedjans produktutveckling", december 2018 framtagen av Agro Öst, Alfred Nobel Science Park, Green Innovation Park, Länsstyrelsen Västmanland och Vreta Kluster.

Innehåll

Sammanfattning	6
1 Inledning	8
1.1 Syfte	8
1.2 Utgångspunkter för beskrivning av Livsmedelskedjan	8
1.3 Data.....	10
1.4 Genomförande	10
1.5 Innan aktörsanalysen – vad visste vi?.....	11
2 Insikter	12
2.1 I Västmanland finns ingen industriell förädling och endast ett litet antal mindre förädlare	12
2.2 Livsmedelskedjan	12
2.3 Jämförelse med stora primär- och livsmedelsproducerande regioner	13
2.4 I Västmanland går i princip all primärproduktion till andra län	14
2.4.1 Arealanvändning.....	15
2.4.2 Djurproduktion	16
2.4.3 Fisk	16
2.5 Den förädling som sker i Västmanland görs i huvudsak med livsmedel från andra regioner eller importeras	17
2.6 Lokala förädlare.....	17
2.7 Primärproducenter som förädlar.....	18
2.8 Gårdsbutiker	18
2.9 Jordbruksverkets analys.....	18
2.10 Krismat och offentlig efterfrågan	19
2.11 Prisutveckling	19
3 Tillväxtmöjligheter	20
3.1 Förutsättningar för tillväxt	20
3.1.1 Primärproduktion	20
3.2 Exempel på tillväxtmöjligheter	22
3.2.1 Djurproduktion i norr	22
3.2.2 Havre	22
3.2.3 Akvaponisk odling av lax och tomater.....	22
3.2.4 Lufttorkad skinka.....	22
3.2.5 Musteri	22
3.2.6 Lokalt ölmärke	23
3.2.7 Glutenfria mjölsorter och mixer	23
3.2.8 Bönkebab.....	23
3.2.9 Export	23
3.2.10 Spannmålshandel på nätet	23
3.2.11 Kvarnhubbar	23
3.2.12 Gårdsbutiker	23
4 Konklusioner	24
5 Referensmaterial	25
6 Intervjuade	26
Bilaga 1 Förteckning över aktörer i förädlingsledet 2017-2018	27

Sammanfattning

Inom arbetet med den regionala livsmedelsstrategin har det varit viktigt att fördjupa förståelsen för hur livsmedelskedjan i Västmanland ser ut för att förstå vilka åtgärder som bäst bidrar till det övergripande målet, att öka livsmedelsproduktionen i Västmanland.

I arbetet med aktörsanalysen framkommer bilden av en primärproduktion som har hög produktivitet och jobbar aktivt med att öka volymerna och där i princip all produktion förädlas i kvarnar, mejerier och slakterier utanför länets gränser.

Länets förädling av primärproduktionen till livsmedel är liten och fokuserad till ca 40 aktörer med en genomsnittlig omsättning om knappt 10 mkr. Livsmedel som förädlas i Västmanland kommer utifrån andra delar av Sverige eller är importerat.

Förutsättningarna för ökad livsmedelsproduktion är i stort förknippat med en ökad förädling. Primärproduktionen kommer att fortsätta öka sin produktivitet men för att verkligen göra skillnad behöver mer förädlas lokalt. Länet behöver öka den lokala efterfrågan från restaurang och offentliga kök på lokalt producerade livsmedel.

Analysen har fångat upp många spännande verksamheter som försöker hitta nya vägar för att öka framförallt förädlingen. Utmaningen är att hantera de barriärer för tillväxt som finns i form av kapitalbehov, tillgång till marknaden som begränsas av strukturer som gynnar de med stora volymer, offentliga avgifter för tillsyn, kompetens mm.

Behovet av innovation är stort. Att organisera arbetet med att attrahera kapital, kompetens och samordna mellan aktörer inom Livsmedelskedjan är en viktig slutsats som stöds av flertalet aktörer inom Livsmedelskedjan.

1 Inledning

Västmanlands livsmedelsproduktion ska öka fram till år 2030. Det är utgångspunkten för den regionala livsmedelsstrategin som omfattar hela kedjan, från producent till konsument. Arbetet med Regional livsmedelsstrategi har pågått sedan 2018 och behovet av att kartlägga och beskriva aktörerna i Livsmedelskedjan har blivit uppenbart för att förstå hur den lokala livsmedelsproduktionen skulle kunna öka. Aktörsanalysen bygger på en serie intervjuer med aktörer i Livsmedelskedjan och på data från två rapporter² och nyutkommen statistik från Jordbruksverket över Livsmedelskedjan i landets olika regioner som är publicerad på deras hemsida.

Genomförandet av intervjuerna har skett under maj-aug 2020.

1.1 Syfte

Syftet med Aktörsanalysen var att:

- Göra en beskrivning av aktörerna i Livsmedelskedjan och av vad som produceras i Västmanland.
- Påbörja berättelsen om länets mat och på så sätt tillgängliggöra statistiken.
- Identifiera och peka på tillväxtmöjligheter.
- Finna ”ambassadörer”. Ambassadörer är producenter som är intresserade av att bidra till livsmedelskedjans tillväxt och ser ett värde av att delta i arbetet.

1.2 Utgångspunkter för beskrivning av Livsmedelskedjan

Inledningsvis formulerades en hypotes att livsmedelskedjan skulle beskrivas som:

Livsmedlets resa från jord till bord beskrivs i den orange processen. Parallellt finns en process för distribution av livsmedel (där Reko är ett exempel på direktförsäljning). I den blå processen sker inget med själva livsmedlet. Det förflyttas bara.

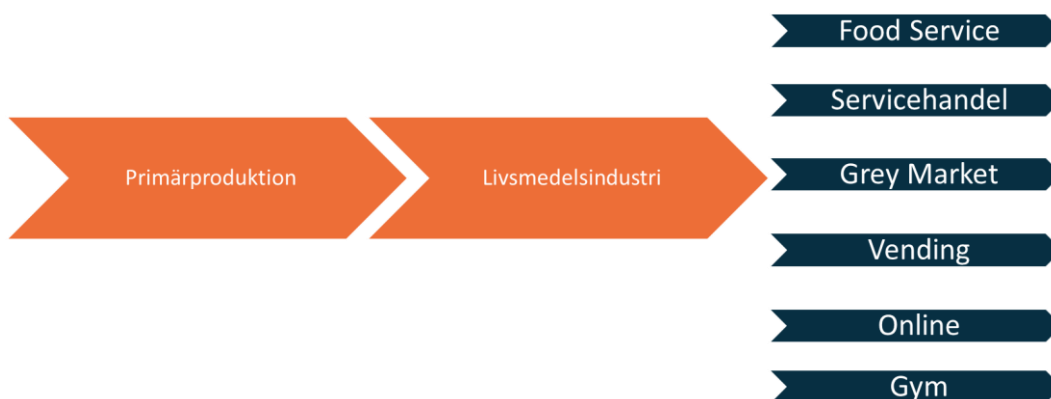
² "Lantbruk och lantbrukare 2018" Rapport 2019:1 och förstudien "Konsumenter & livsmedelskedjans produktutveckling", december 2018 framtagen av Agro Öst, Alfred Nobel Science Park, Green Innovation Park, Länsstyrelsen Västmanland och Vreta Kluster.

I slutet av juni presenterade Jordbruksverket en omfattande statistik för Livsmedelskedjan både på nationell och regional nivå. Statistiken visar förädlingsvärdet i olika led i Livsmedelskedjan. Jordbruksverket bygger sin statistik på efterföljande

beskrivning av Livsmedelskedjan och den innehåller samma led som vår beskrivning med tillägget livsmedelshandel efter industri och att de inte har med offentliga kök i sista ledet. De väljer också att kalla förädlingsledet för Livsmedelsindustri.

Analysföretaget McLean, som ägs av LRF, har i en serie skrifter beskrivit Livsmedelskedjan och gör samma indelning i Primärproduktion och Livsmedelsindustri men beskriver tydligare vad handel kan representera för olika kanaler till marknaden som i exemplet nedan. Det är viktigt när man funderar på strategier för

hur man skall nå marknaden för sina produkter. I en beskrivning av Livsmedelskedjans miljöpåverkan läggs ett led för produktion av insatsvaror till före Primärproduktion och en aktivitet för transporter mellan varje processled. Det går således att beskriva Livsmedelskedjan lite olika beroende på fokus för beskrivningen. Men gemensamt är att Primärproduktion och Förädling/Livsmedelsindustri definieras likvärdigt och genomgående i alla beskrivningar vi setts om undersökts. Skillnaden består i om det ska kallas Förädling eller Livsmedelsindustri. Livsmedelsindustri är ett begrepp som lätt associeras till storskaliga nationella och internationella verksamheter medan Förädling kan upplevas inrymma även mindre småskalig produktion utan att utesluta den industriella. Därför väljs att stanna kvar vid den ursprungliga beskrivningen av Livsmedelskedjan.

Aktörsanalysen avgränsar beskrivningen av Livsmedelskedjan till de första två leden Primärproduktion och Förädling.

1.3 Data

Data som varit utgångspunkten för Aktörsanalysen har varit:

- 1 Länsstyrelsens rapport ”Lantbruk och lantbrukare 2018” Rapport 2019:1
- 2 ”Konsumenter & livsmedelskedjans produktutveckling”, december 2018 framtagen av Agro Öst, Alfred Nobel Science Park, Green Innovation Park, Länsstyrelsen Västmanland och Vreta Kluster.
- 3 Jordbruksverkets statistik om Livsmedelskedjan³

1.4 Genomförande

Metoden har varit att:

- Hitta och sammanställa data som beskriver Västmanlands livsmedelskedja.
- Identifiera representativa aktörer för livsmedelskedjan och intervjua aktörerna för att få en beskrivning som inte framgår av data. Förstå och få kunskap om var tar produktionen vägen och varorvaror hämtas ifrån. Frågeställningen har även varit att förstå hur aktörerna ser på tillväxt och vilka möjligheter som de ser.
- Intervjuerna har gjorts fysiskt, per telefon och via video.
- Metoden och urvalet kommer inte att ge en fullständig redovisning av Livsmedelskedjan men den ger en rättvisande beskrivning i stort för Västmanland.

³ djur.jordbruksverket.se/uppdrag/livsmedelsstrategiforsverige/nationellsamordningavarbetet-medregionalalivsmedelsstrategier/statistikomlivsmedelskedjan

1.5 Innan aktörsanalysen – vad visste vi?

Vad vi trodde oss veta:

- Primärproduktion är kartlagd, minutiöst.
- Förädlingsledet är otydligt beskrivet. Nationellt och regionalt.
- ”Traditionell” förädling finns inte i länet (slakterier, mejeri, kvarn osv)

Vad vi inte visste:

- Vilken lokalt producerad mat konsumeras i Västmanland?
- Hur kan vi öka livsmedelsproduktionen?

2 Insikter

2.1 I Västmanland finns ingen industriell förädling och endast ett litet antal mindre förädlare

Till skillnad från våra grannlän Sörmland och Örebro som har Fazer, Cerealia, Unibake och Orkla så har Västmanland ingen industriell livsmedelsproduktion med volymer för en nationell marknad.

Enligt förstudien ”Konsumenter & livsmedelskedjans produktutveckling”, december 2018, så finns det 39 livsmedelsproducenter i Västmanland med en sammanlagd omsättning om 332 mkr, dvs knappt 10 mkr vardera. I den siffran är inte Hilton Food Group inräknad. Hilton Food Group är en köttförpackningsanläggning och räknas heller inte in i Livsmedelsproduktionen i Jordbruksverkets statistik utan sannolikt i Livsmedelshandel. Det kan frågas om en del av producenterna upptagna i ”Konsumenter & livsmedelskedjans produktutveckling” egentligen bara är kaféer/restauranger. Kanske borde primärproducenten Nibble Gårds lufttorkade produkter räknas in i livsmedelsproduktion snarare än primärproduktion. Den här typen av gränsdragningsfrågor är återkommande i statistiken men det kan konstateras att även om klassificeringar skulle ske med något annan gränsdragning skulle inte det förändra bilden som den här analysen förmedlar:

I Västmanland finns ingen industriell förädling och endast ett litet antal mindre förädlare.

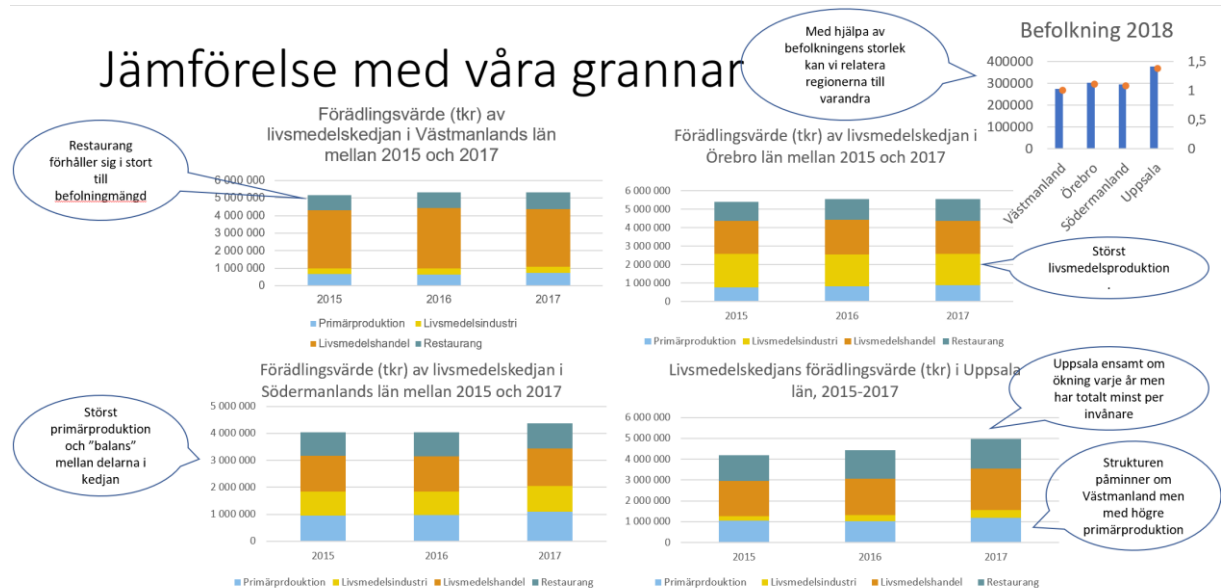
2.2 Livsmedelskedjan

I Jordbruksverket statistik som sammanställer förädlingsvärdet i livsmedelskedjan så framgår det att livsmedelsindustrin är liten och beräknas till dryga 300 mkr för 2017 vilket korrelerar med förstudien ”Konsumenter och livsmedelskedjans produktutvecklings” siffra om 339 mkr.

När Västmanland jämförs med grannregionerna så ser det ut som i bilden nedan.

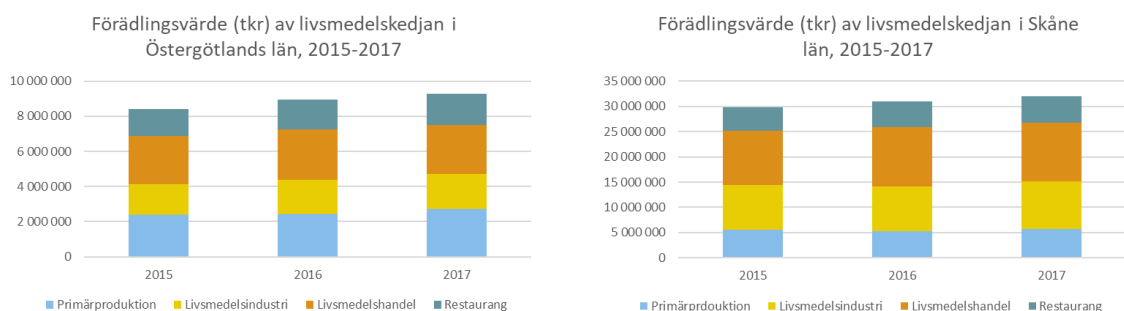
I bilden finns en liten tabell över befolkningens mängden och en faktor beräknad hur regionerna befolkningsmässigt förhåller sig till varandra för att enklare relatera primärproduktionens storlek till befolkningen. Där kan ses att värdet av primärproduktionen ligger runt 1 mdr för alla fyra men att den är lägst i Västmanland, ca 0,7 mdr och både nominellt och relativt befolkningen är störst i Sörmland med dryga mdr. För att Västmanland skulle ligga på samma nivå krävs en produktionsökning på storleksordningen ca 40%.

Det andra som kan konstateras är att Örebro och Sörmland i högre grad verkar ta hand om sin primärproduktion och förädla den (ett antagande, vi vet faktiskt inte, men antar att det bl a är grödor från regionen som t ex mals i kvarnarna osv). Det mesta av primärproduktionen i Västmanland går till andra regioner vilket belyses i senare avsnitt. Detsamma verkar gälla för Uppsala också.

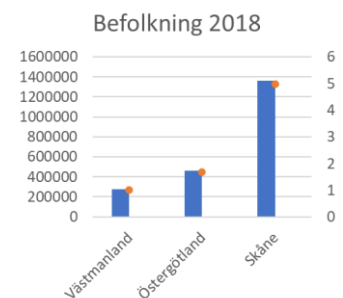

2.3 Jämförelse med stora primär- och livsmedelsproducerande regioner

Hur ser det ut i klassiska jordbruksregioner? En jämförelse har gjorts mellan regionerna Östergötland och Skåne.

Som framgår av graferna är Östergötland och Skåne mycket större regioner sett till värdet av förädlingsvärdet men också till befolkning. Dom har båda också en livsmedelsproduktion som tar vid där primärproduktionen lämnar vidare.

Om siffrorna sätts in över Livsmedelskedjan, se tabellen nedan för de olika regionerna, och jämför med befolkningen (som ett uttryck för den lokala efterfrågan) och förhållandet mellan Livsmedelsproduktion och Primärproduktion så kan det konstateras att:

Region	Befolkning, tusen invånare	Primärproduktion, mkr förädlingsvärde	Livsmedelsproduktion, mkr förädlingsvärde	Primärproduktion per invånare, kkr	Livsmedelsproduktion per inv, kkr	Livsmedelsproduktion/Primärproduktion
Västmanland	274	748	345	2,72	1,25	0,46
Örebro	302	887	1688	2,93	5,6	1,9
Östergötland	462	2743	1965	5,94	4,3	0,71
Skåne	1362	5708	9372	4,19	6,88	1,64

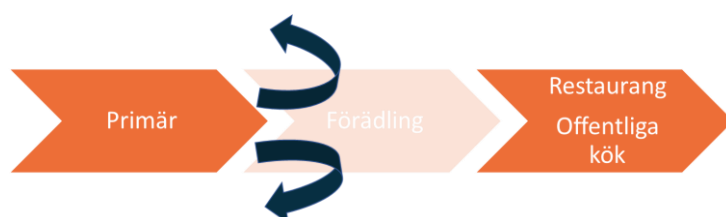
- 1 Primärproduktionen i Västmanland och Örebro relativt befolkning/efterfrågan är ungefär lika stora 2,72 kkr och 2,93 tkr
- 2 Att primärproduktionen är 1,5 till 2 ggr större i stora jordbruksregioner som Östergötland och Skåne.
- 3 Att Livsmedelsproduktionen är 3,5 till 4,4 ggr större i Örebro, Östergötland och Skåne jämfört med Västmanland.
- 4 Att Örebro och Skåne har en stor livsmedelsproduktion relativt primärproduktionen.

En regions primärproduktion beror naturligtvis på geografiskt läge med det som följer med av klimat, jordar osv och det kan konstateras att Östergötland och Skåne båda ligger söderut.

Intressant är att livsmedelsproduktionen är så pass mycket högre i övriga regioner. Man drar gärna slutsatsen att framförallt Skåne och Örebro har lyckats bättre med att ta hand om den lokala primärproduktionen (även om statistiken inte visar varifrån primärproduktionen kommer) och förädla den vidare med allt vad det innebär av lokala arbetstillfällen osv.

2.4 I Västmanland går i princip all primärproduktion till andra län

Som redan konstaterats är Förädlingen i Västmanland låg. Men var tar länets primärproduktion vägen?

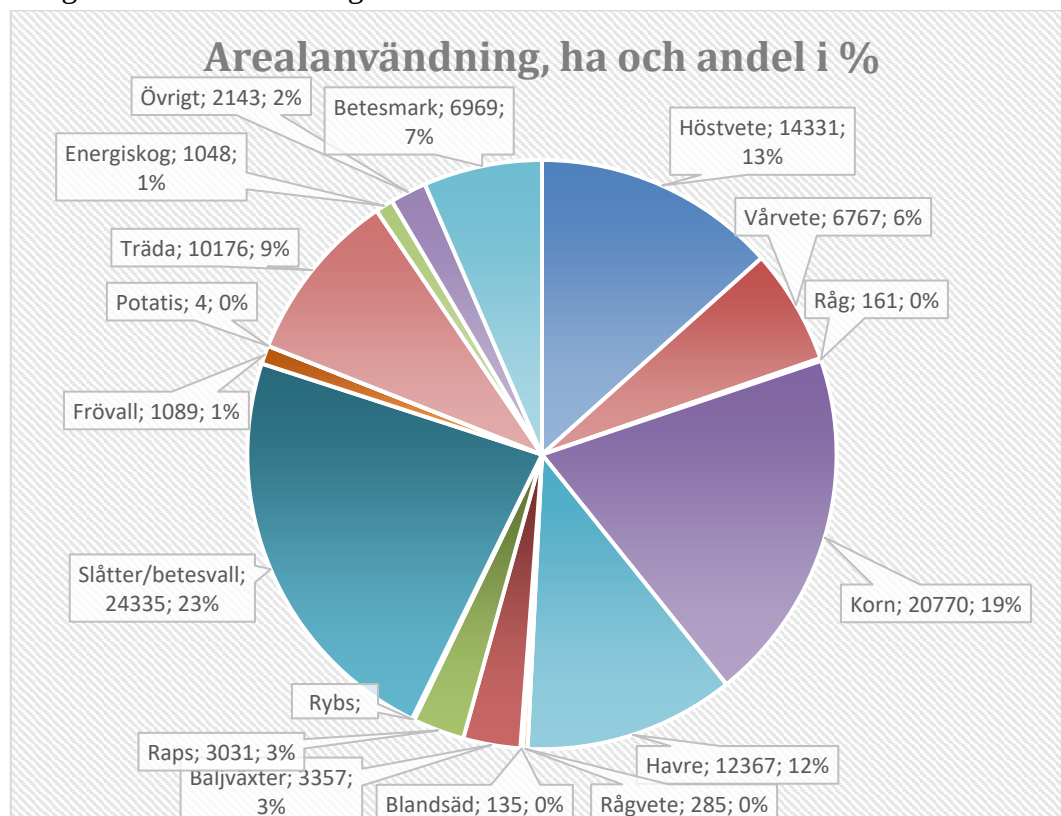
Genomgående i samtal med primärproducenter är att deras produktion behöver transporteras till andra regioner för att förädlas. En hel del av förädlingen sker i grannlänerna men en del transporteras lite längre som grisar till Skövde i Västergötland för slakt.

I tabellen nedan listas de svar som har nämnts i intervjuerna. Tabellen avser inte att vara en komplett uppräknings av förädlingsaktörer utan en sammanfattning av de som nämnts i intervjuerna.

Slakterier	Örebro, nötk Skövde, gris Lundsbo, Uppsala, lamm Linköping, lamm	Lövsta, Uppsala Ickholmen, Rättvik Landerstedts, Norberg
Mejerier	Götene, Arla Hedemora, Grådö Kalhäll, Arla	
Kvarnar	Strängnäs, Lantmännen Cerealia	Nykvarn, Saltå Kvarn Falun, Dalviks Kvarn

2.4.1 Arealanvändning

Rapporten Lantbruk och lantbrukare konstaterar att 55% av arealen odlas för spannmål. En del av detta odlas för att användas i djurproduktion. Svaren i intervjuerna ger inte intrycket av att här finns stora arealer att utvinna för att öka livsmedelsproduktionen. Rapporten pekar också på att gårdarna i Västmanland relativt genomsnittet för Sverige är stora vilket skulle kunna indikera att man drivit

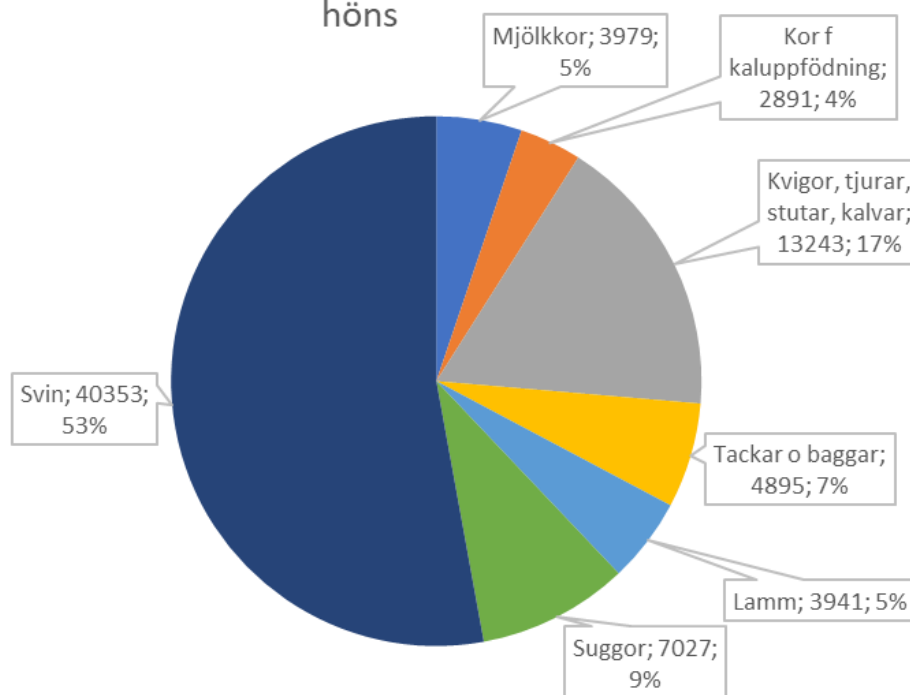
arbetet med att utveckla produktiviteten långt. Det som nämns som en potential i arealutnyttjandet är marker i de norra länsdelarna som skulle kunna vara bra för djurproduktion och som inte utnyttjas idag.

2.4.2 Djurproduktion

Djurproduktionen domineras av gris. Men den totala djurtätheten är låg i Västmanland, ca hälften av den genomsnittliga i Sverige. Vad det står för och om det är en outnyttjad potential framgår inte.

Merparten går till stora slakterier för försäljning hos de stora aktörerna på marknaden. Någon aktör gör återtag på hela produktionen och distribuerar till restauranger och privatpersoner. En grisproducent gör återtag på utvalda grisar och tillverkar lufttorkade produkter på sin gård medan en annan grisbonde tillverkar korv. Båda produkterna finns representerade i större livsmedelsbutiker.

Antal och andel djur i Västmanland 2018, utan
höns

Hönsproduktion
Mejeri

2.4.3 Fisk

I länet fiskas det kommersiellt i huvudsak i Mälaren. Gös, braxen, gädda och ål. Den fisk som fångas isas och säljs på auktioner i Göteborg och Stockholm. Braxen och gädda exporteras till Tyskland och Frankrike. Ingen förädling sker av fisken i länet. Några av fiskarna driver restaurang i egen regi i anslutning till sin verksamhet.

2.4.4 Trädgård

Länets Trädgårdsproducenter är få och små och är i huvudsak tre. De säljer till privatpersoner via Reko och Bondens marknad. En odlare säljer merparten till Bondens marknad i Stockholm och Uppsala.

I sammanhanget ska sägas att när en kommunal upphandling senast genomfördes ledde det till valet av en nationell leverantör. Det i sin tur minskade volymerna med nästan en tredjedel för en av de lokala odlarna (och ökade inte hos någon annan lokal odlare).

Det finns en större äppelodlare som förädlar sina produkter i en must- och cidertillverkning och som säljer till HoReCa-segmentet i Sverige i egen regi lokalt och via grossister till storstäder. Försäljning till privatpersoner sker via handeln och en gårdsbutik. Cidern finns också lokalt på Systembolaget.

2.5 Den förädling som sker i Västmanland görs i huvudsak med livsmedel från andra regioner eller importeras

Den lokala förädlingen sker i små företag. Enligt förstudien Konsumenter & Livsmedelskedjans produktutveckling så var de 39st 2018 och omsatte 332 mkr tillsammans. Att förädlingen är förknippad med många små aktörer är inte unikt för Västmanland. Det är en bild som även beskriver situation i Sverige. Marie Gidlund, verksamhetsledare, Sweden Food Arena, uttrycker det så här:

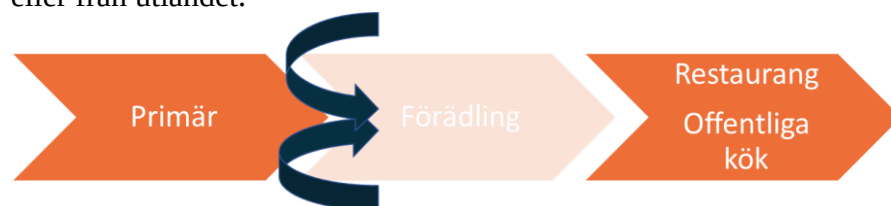
”Förädlingsledet består främst av små aktörer, nästan 80 procent har färre än tio anställda.”

(Det som snarare är specifikt Västmanland är att vi inte har någon storskalig livsmedelsproduktion, författarens reflektion.)

Marie Gidlund beskriver vidare de utmaningar som förädlarna möter. ”De måste kunna testa, producera och skala upp till någon form av effektivare produktion om vi ska kunna konkurrera. Även om det handlar om premiumprodukter så kan de inte vara hur dyra som helst, vi måste producera med marginal.” Resonemanget kommer tillbaka till under avsnittet förutsättningar för tillväxt.

2.6 Lokala förädlare

Den lokala förädling som sker hämtar sina insatsvaror från andra regioner i landet eller från utlandet.

De lokala förädlarna enligt förstudien fördelar sig på bransch enligt tabellen nedan. Tabellen visar antalet företag inom respektive produktkategori. (Komplett förteckning i bilaga 1). Det finns en klar övervikt av aktörer inom bröd och dricka. Brödproducenter är i stor utsträckning bagerier, kaféer och konditorier som har en

produktion utöver deras servering och med en lokal marknad i det geografiska närområdet. Mjölet kommer oftast från kvarnar i grannlänerna. Drickaproducenter utgörs av bryggerier och ett musteri. Till bryggerierna importeras humlen och även en stor del av malten. Det finns en mindre leverantör av malt i Halmstad som en del av malten kommer ifrån.

Inom processning finns bl a kafferosterier, kebabtillverkning och glutenfria produkter. Kafferosteriernas bönor kommer naturligtvis från import. En aktör som säljer glutenfritt mjöl och mjölmixer hämtar viktiga delar av ingående varor via import och till viss del övriga delar av Sverige. Nötköttet till kebaberna kommer från EU.

Bröd	15
Dricka	9
Fett	1
Frukt o grönt	1
Godis	
Kött	5
Mejeri	1
Mjöl o musli	2
Processning	4
Partihandel mm	1
Totalsumma	39

2.7 Primärproducenter som förädlar

Fler och fler primärproducenter väljer att förädla en del av produktionen själva. Vid intervju med en lokal grisproducent beskrivs att produktåtertas för att göra lufttorkade produkter och som säljs via handeln lokalt i regionen. En spannmålsproducent som odlar havre, bovete mm bygger egen kvarn och tillhörande anläggningar för att kunna sälja färdigpaketerade glutenfria produkter. Tanken är att kvarnen ska kunna betjäna ca 3000 ha. Ti rapporten har nämnts cider- och mustproduktion hos äppelodlare. Det finns också djurproducenter som väljer att återta hela produktionen från slakteriet för att sälja själva m fl.

2.8 Gårdsbutiker

I Coronatider har många intervjuade pekat på gårdsbutiker som en bra kanal till marknaden för flera lokala producenter. Uppgift saknas om hur många de är och vilka volymer det kan handla om totalt. Men för enskilda aktörer kan det absolut handla om väsentlig del av deras volym.

2.9 Jordbruksverkets analys

Jordbruksverket gör regelbundet en utvärdering och uppföljning av den nationella livsmedelsstrategin. I årsrapporten för 2020 gör man följande konstateranden:

- Jordbruksverkets rapport "Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin, årsrapport 2020" visar på en försämrad konkurrenskraft och en sjunkande lönsamhet i hela livsmedelskedjan och framför allt i de två första leden, primärproduktionen och livsmedelsindustrin mellan åren 2011–2018. Rapporten visar även att företagen i livsmedelskedjan har svårt att utveckla

produkttegenskaper som det finns en hög betalningsvilja för på marknaden. Detta gör att förädlingsgraden stagnerar och den tillväxt som sker åstadkoms genom ökade volymer snarare än genom ökade produktvärden. Statistiken som rapporten bygger på visar hur läget såg ut innan livsmedelsstrategin beslutades. Enligt livsmedelsstrategin ska produktionen och konkurrenskraften öka samtidigt som relevanta miljömål nås.

- Det satsas jämförelsevis lite medel på forskning och innovation i livsmedelskedjan. Knappt vart tredje jordbruksföretag har infört en ny eller förbättrad produkt eller process mellan åren 2016 och 2018.
- Trots lite satsningar på forskning och utveckling är innovationskraften god i vissa delar av livsmedelskedjan. Detta resulterar emellertid inte i att förädlingsgraden ökar över tid. För att stärka sin konkurrenskraft måste svenska företag öka förädlingsgraden i sina produkter och sträva efter ökade produktvärden snarare än ökade produktionsvolymer.
- Livsmedelskedjan har en betydligt lägre andel sysselsatta med eftergymnasial utbildning än övrigt näringsliv i Sverige, vilket försämrar förutsättningar för innovation och produktivitetstillväxt. Utbildningsnivån är särskilt låg inom primärledet som dessutom har en åldrande arbetskraft.

2.10 Krismat och offentlig efterfrågan

Eftersom vi är beroende av lokal livsmedelsproduktion för beredskap i kris så var det intressant att höra Västerås Stads syn på livsmedelskedjan och den lokala livsmedelsproduktionen. Det var även intressant eftersom den offentliga konsumtionen av livsmedel potentiellt utgör en stor lokal efterfrågan på livsmedel och därför skulle kunna vara intressant för en lokal livsmedelsproduktion.

- I intervju med Västerås stad konstateras samma bild, att den lokala produktionen är liten. Det konstateras också att stadens möjligheter att påverka produktionen i någon riktning är begränsade eftersom en kommun inte kan reglera livsmedelsproduktionen utan endast påverka genom vad kommunen köper. Inköp regleras i Lagen om offentliga upphandling och det är svårt att finna möjligheter att upphandla lokalt producerade livsmedel före andra livsmedel.

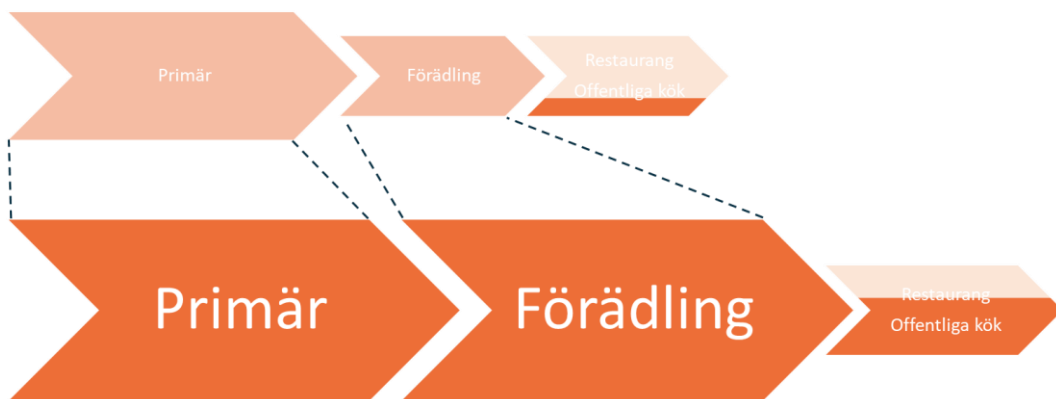
2.11 Prisutveckling

Flera av de intervjuade uttrycker tilltro till en starkt vilja hos konsumenter att betala mer för maten, att låta maten ta en större del av hushållens budget. De pekar på en global trend där klimatets utveckling driver efterfrågan efter livsmedel odlade på hållbart sätt ur klimatsynpunkt vilket många gånger verkar jämföras med lokala livsmedel.

3 Tillväxtmöjligheter

Tillväxt i livsmedelsproduktionen förutsätter att befintliga aktörer växer, att nya tillkommer och att färre slås ut. För att få fler små företag som växer till medelstora och medelstora företag som växer till stora företag behöver förutsättningarna att växa ses över

Livsmedelskedjan idag, presenterad i den övre processen i bilden nedan, så finns en primärproduktion som är mycket större än förädlingen. Eftersom förädlingen är liten så kan heller inte den del som tillagas i restaurang och offentliga kök utgöra en stor andel, utan den måste komma utifrån. Relationen i storlek mellan pilar och andel av bilden är godtycklig.

Rent teoretiskt känns det som att den största potentialen för tillväxt lokalt i regionen finns i att öka förädlingen.

Det känns också naturligt att försöka hitta förutsättningarna för att i högre grad efterfråga lokala produkter i restaurang och kök men också i handeln.

3.1 Förutsättningar för tillväxt

3.1.1 Primärproduktion

Givet en viss population så finns också en viss efterfrågan av livsmedel. I antagandet i att efterfrågan per person är lika stor för alla individer i hela Sverige, så finns det en efterfrågan på livsmedel som väl motiverar en ökning i Västmanland, eftersom vi relativt sett producerar mindre i förhållande till vår befolkning. Frågan är av vad som ska produceras?

Geografi, klimat, jordmån osv begränsar och ger specifika möjligheter för olika delar av landet att producera livsmedel. I Västmanland har detta bl a drivit fram stor gris- och spannmålsproduktion där spannmål sett i ett svenskt perspektiv bedrivs på stora gårdar. Det finns goda anledningar att tro att spannmålsproducenter har blivit riktigt duktiga på det de gör. Men det syns också att under en lång

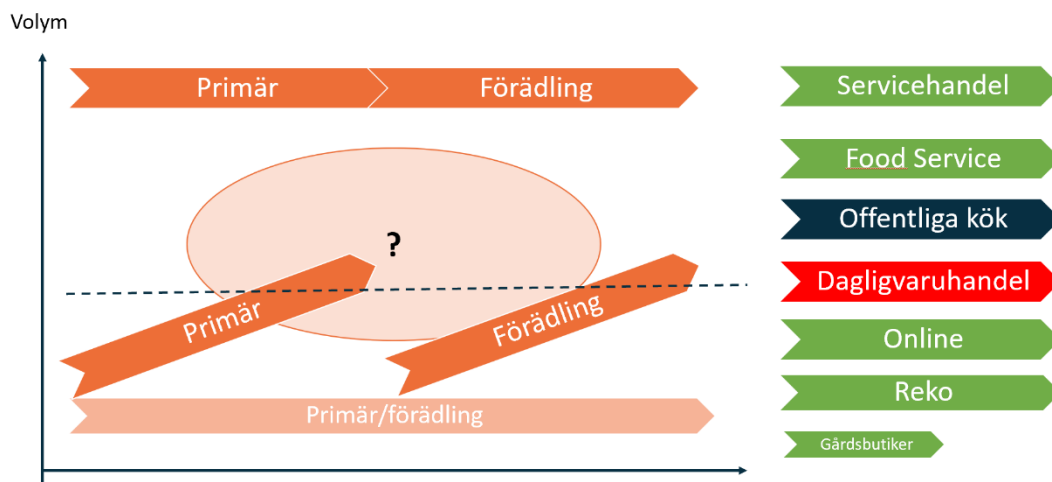
period så har kostnaderna ökat snabbare än intäkterna och som t o m minskat för en del grödor⁴. Det talar inte för tillväxt.

Primärproduktionen har drivit sin produktionsutveckling långt. Att fortsätta driva den utvecklingen är nödvändigt men det borde vara intressant att hitta vad som kan produceras istället, något som ger högre förädlingsvärde eller kan ta nya arealer i anspråk.

Primärproduktionen i Västmanland är väsentligt större än förädlingen av livsmedel. Jämfört med andra län finns en teoretisk potential i att det som växer och produceras lokalt skulle kunna förädlas lokalt. Så sker i många andra regioner och jämfört med dessa skulle länets lokala förädling kunna mångfaldigas. Det kräver dock långsiktig framförhållning eftersom det skulle kunna innebära etablering av slakterier, kvarnar osv och det behöver göras på kommersiellt gångbara villkor. Det är också tänkbart att det är annan ny teknik som ska möjliggöra den utvecklingen.

Inom restaurang och offentliga kök växer sannolikt inte konsumtionen. Enligt Jordbruksverkets statistik och jämfört med andra regioner så förhåller sig konsumtionen i stort till befolkningens storlek. Men den lokala livsmedelsproduktionens andel av livsmedel som konsumeras på restaurang och i offentliga kök kan ökas. Det har också den effekten att lokala livsmedel marknadsförs och bidrar till att öka efterfrågan i handeln.

Livsmedelskedjan befolkas idag å ena sidan av många högt specialiserade primärproducenter som levererar på långa kontrakt till några få stora livsmedelsindustrier. Det handlar om stora volymer, specifika kvaliteter och långtgående krav på livsmedlen. Å andra sidan finns allt fler mindre producenter som ofta också hantlar delar av sin förädling själva och som levererar lokalt. Däremot är det glesbefolkat på ”mittfältet”. Det finns inga medelstora bolag eller bolag som växer i det segmentet.

⁴ Rapport 2019:1 Länsstyrelsen Västmanland: Lantbruk och lantbrukare i Västmanland 2018

Tillväxt i livsmedelsproduktionen förutsätter (som ovan sagts) att befintliga aktörer växer, att nya tillkommer och få slås ut. För att få fler medelstora företag som växer till stora företag behöver vi titta på förutsättningarna att växa från det lilla företaget.

Intervjuerna pekar på utmaningar i flera led:

- Det är en utmaning att kunna leverera de kvantiteter till viss standard som livsmedelsindustrin, handeln och offentliga kök ställer krav på.
- Att etablera livsmedelsproduktion är ofta förknippat med stora investeringar som skapar tröskeleffekter för etablering.
- Offentliga avgifter för livsmedelskontroll som inte har hänsyn till volym och därför utgör oproportionerligt stor andel av försäljning. Exempel har lämnats på avgifter som utgjort 10% av försäljningen.
- Distribution av lokalproducerade färskvaror i mindre volymer.

3.2 Exempel på tillväxtmöjligheter

Utan inbördes rangordning och utan värdering av deras respektive möjligheter presenteras här förslag på några möjligheter som har kommit fram under arbetet med analysen.

3.2.1 Djurproduktion i norr

Det finns markarealer i de norra länsdelarna som är lämpliga för djurproduktion.

3.2.2 Havre

Havre utpekas av en aktör som en gröda som är bra för svenska förhållanden och lämpligare att producera än att konkurrera med produktion i stor skala från Ukraina. Havren är dessutom glutenfri vilket är något som efterfrågas i högre utsträckning.

3.2.3 Akvaponisk odling av lax och tomater

Att i ett slutet system odla lax i tankar och tomater i växthus, där vatten från fiskodlingen gödslar tomater och därmed renas, och kan gå tillbaka till laxen. Företaget finns idag i en annan region men har tidigare uttryckt intresse för etablering i Mälardalen.

3.2.4 Lufttorkad skinka

Att lufttorka skinka och skapa produkter som konkurrerar med importerade och välkända varumärken från bl a Italien.

3.2.5 Musteri

Must- och cidertillverkning är nytt för Västmanland och intresset för nya drycker är stort.

3.2.6 Lokalt ölmärke

Ett lokalt känt varumärke har lagt ner exporten för att istället bli ett stort varumärke lokalt. ”Öl består till 95% av vatten, det finns ingen anledning att exportera vatten!”.

3.2.7 Glutenfria mjölsorter och mixer

Produkterna svarar upp mot ökad efterfrågan på glutenfria produkter och högre grad av färdiglagat genom att erbjuda bagerier, konditorier m fl mjölsorter och mixer. Säljs även genom handeln.

3.2.8 Bönkebab

Lokalt veganskt initiativ som säljs i färdiga luncher och i restaurang.

3.2.9 Export

Efterfrågan på kvalitet i mat ökar i världen. Kina har nämnts som en marknad där tilltron till livsmedelsindustrin lokalt är låg och efterfrågan från livsmedel från en del länder i väst är hög.

3.2.10 Spannmålshandel på nätet.

Genom att etablera en marknadsplats för försäljning och köp av mindre partier spannmål har ett företag gjort det möjligt för mindre aktörer att hitta försäljningsvägar och få en transparent och bra prissättning på sina produkter.

3.2.11 Kvarnhubbar

Genom att etablera en hubb med kvarn och övrigt för att hantera och paketera spannmål från ax till mjöl för ett antal samarbetande lantbruk flyttas förädlingsvärde till landsbygden och primärproducenter som då också expanderar vertikalt i livsmedelskedjan till förädling.

3.2.12 Gårdsbutiker

Gårdsbutiker har oftare nämnts som en viktig kanal för mindre producenter. Det är svårt att se att de kommer bidra med stora volymer. Men deras indirekta effekt att sätta fokus på det lokalproducerade ska nog inte underskattas. De är dessutom en viktig kanal för intäkter till producenten som förhoppningsvis kan/vill växa.

4 Konklusioner

Rapporten är en början på en beskrivning av Västmanlands livsmedelskedja för att skapa en gemensam uppfattning om länets förutsättningar när arbetet fortsätter med att öka livsmedelsproduktionen. Rapporten presenterar en beskrivning av livsmedelskedjan i Västmanland. När insikterna delats under resans gång, har det gång efter gång, bekräftats att det verkligen funnits ett behov av att göra en samlad beskrivning av livsmedelskedjan. Mycket fakta har varit känt hos initierade aktörer men helheten och sammanhanget har inte funnits beskrivet.

Intresset hos de kontaktade aktörerna har varit positivt. De har gärna berättat om sina verksamheter. Bara en aktör har avböjt att delta, eftersom konsekvenserna av Covid19 försatt företaget i en utmanande situation. Det faktum att Länsstyrelsen varit intresserad av att fråga och lyssna, har av flera kommenterats positivt.

Rapporten beskriver under ett eget avsnitt flera exempel på pågående verksamheter och initiativ som gör något annorlunda eller prövar på nytt. Flera av dessa aktörer har också uttalat ett intresse för att delta i arbetet med Livsmedelsstrategin.

Intrycket från kartläggningen är att det finns många idéer och vilja till förändring. Men det är tufft och utmanande att driva förändring för aktörerna. Inom primärproduktionen är marginaler och lönsamhet pressad vilket lämnar små möjligheter att finansiera satsningar på nya grödor, integration mot egen förädling etc eftersom det många gånger är kapitalintensivt och förknippat med högre risk. Inom Förädling är aktörerna små och nischade för att klara en egen pågående tillväxtresa.

Mot bakgrund av den bild rapporten tecknar så behövs det tillföras kapital, kompetens och struktur för att öka förutsättningarna till ökad Livsmedelsproduktion. Att organisera ett samarbete inom Livsmedelskedjan med syfte att driva frågor som gynnar utvecklingen av produktionen inom Livsmedelskedjan blir då intressant.

Att organisera ett proaktivt arbete som verkar för livsmedelskedjan och skapar förutsättningar för innovation är ett högt önskemål hos flera intressentorganisationer och flertalet aktörer i livsmedelskedjan. Att strukturerat bedriva ett arbete som attraherar kapital och resurser, samordnar initiativ och kommunicerar framgång och resultat skulle då vara huvudinriktningen för det arbetet.

5 Referensmaterial

Regional livsmedelsstrategin Västmanland och Handlingsplan

Rapport 2019:1, ”Lantbruk och lantbrukare 2018”, Länsstyrelsen Västmanland

Förstudien ”Konsumenter & livsmedelskedjans produktutveckling”, december 2018 framtagen av Agro Öst, Alfred Nobel Science Park, Green Innovation Park, Länsstyrelsen Västmanland och Vreta Kluster.

Rapport ”Insikt # 11 Tillväxt” – Macklean, managementkonsultfirma med fokus på livsmedelsbranschen.

Rapport ”Insikt # 10 Innovation” – Macklean, managementkonsultfirma med fokus på livsmedelsbranschen.

Rapport ”Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin – årsrapport 2020”, Jordbruksverket Rapport 2020:3

6 Intervjuade

4 juni, Ylva Belin, projekt Nära Mat, Köpings Kommun, telefon
7 juni, Tomas Olsson, LRF, besök
8 juni, Sala Kebab, Martin, telefon
9 juni, Eleonore Marcusson, LRF, video
10 juni, Thomas Berggren, Mixwell, telefon
11 juni, Agro Örebro, besök
17 juni, Leif Berg, Mälardalens Fukt och Grönt
12 juni, Camilla Bergschöld, Martin och Cervera, telefon
12 juni, Anna, Brynolf Bagare, telefon
25 juni Johan Ahlström, Västerås Stad, besök
23 juni, Stefan Schörling, Hasta Gård, besök
22 juni, Doris Näckdal, Kopparlundens Bageri, telefon
24 juni, Marie Gidlund, Sweden Food Arena, telefon
30 juni, JBV, om statistiken, telefon
1 juli, Petri, Coppersmith, telefon
2 juli, Niklas Eriksson, Skira, besök
6 juli, Robert Kihlin, besök
3 juli, Jeanette Elander, grisbonde och ordf Sv svinproducenter, telefon
6 juli, Cilla Krantz, Agro Sörmland, besök
7 juli, Pekkass tomater, Mattias Gemborg, VD, video
8 juli, Nibble, Sven-Erik Johansson, besök
17 aug, Ronnie Hermansson, Länsstyrelsen, besök
21 aug, Grönt levande, Johannes Holmberg, besök
21 aug, Häst- och grönsaksbonden, Hans Johansson, besök
24 aug, Heb trädgård, tel Ted Oscarsson, telefon
25 aug, Lennart Westerdahl, Gröna Hagar, telefon

Bilaga 1 Förteckning över aktörer i förädlingsledet 2017-2018

Bröd	15
Bagarns Brödbod Bengt AB	1
Brynolf Bagare i Västerås AB	1
Bygdens Bageri AB	1
Chantal's Café & Catering AB	1
Elsa Andersons Konditori Aktiebolag	1
Hå-Ges Bröd i Arboga Aktiebolag	1
Håkans Hembageri AB	1
Johanssons Bröd i Sala AB	1
Kopparlundens Bageri AB	1
Sala Ångbageri AB	1
Skeppshandelns Stenugnsbageri AB	1
Strömsholms Marketenteri AB	1
Systrarna Ericssons Hembageri i Västerås AB	1
Sörgården Måla AB	1
Västerås Bageri AB	1
Dricka	9
Coppersmith's AB	1
Ferna Forge Brewery AB	1
Gamla Slottskällans Bryggeri AB	1
Guttsta Källa AB	1
Hantverksbryggeriet AB	1
Köpings Musteri AB	1
Octa Brew AB	1
Portvaksbryggeriet AB	1
Sätra Brunn Källvatten AB	1
Västra Mälardalens Bryggeri AB	1
Fett	1
Lipid Systems Sweden AB	1
Frukt o grönt	1
Nordiska Gourmet Kompaniet Deli AB	1
Godis	
Valdängården AB	
Kött	5
Carlströms Kött & Chark AB	1
Hagby Gårds Fågel AB	1
Sala Kebab AB	1
Sh Food AB	1
Åsby Lantbruksförvaltning Aktiebolag	1
Mejeri	1
Ost & Mejeri Mitt Land AB	1
Mjöl o musli	2
Hälla Kvarn Aktiebolag	1

Olsbo Gård AB	1
Processning	4
Björklunds Kafferosteri AB	1
Mixwell Aktiebolag	1
Veggököket Västerås AB	1
Västerås Kebabfabrik Aktiebolag	1
Partihandel mm	1
Västeråsgurkan AB	1
Totalsumma	39

Ingår i Länsstyrelsens rapportserie
ISSN 0284 - 8813

Har du frågor eller önskar fler exemplar, kontakta
Länsstyrelsen i Västmanlands län, 721 86 Västerås

Tfn 010-224 90 00 | Fax 010-224 91 10 | E-post: vastmanland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/vastmanland